

Музичне мистецтво як засіб формування естетичної культури особистості.

Розглянуто специфіку мови та передачі понятійного змісту музичного мистецтва, унікальність його впливу на становлення і розвиток естетичної культури особистості.

Ключові слова: музика, музичне мистецтво, музична культура, естетична культура, особистість.

Політична та соціальна нестабільність, загострення історичних суперечностей, що склалися в Україні в останні роки, спричинили кризу духовного життя суспільства. Розвиток науки й культури у нових умовах ставить нагальне завдання – формування естетичного потенціалу нашого суспільства. У зв'язку з цим духовність народу, розвиток естетичної культури особистості усвідомлюються як найбільш необхідні умови функціонування сучасного суспільства. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що формування естетичної культури відбувається значно складніше, ніж оволодіння знаннями. Це може проявлятися у невмінні приймати самостійні рішення, відходити від вивченого зразка, шаблонів, стереотипів, висловлювати незалежні судження в тих або інших ситуаціях, передбачати можливі результати взаємодії в колективі, між окремими особистостями.

У сучасній науковій думці поки що не склалось системне уявлення про становлення і розвиток музичних потреб і запитів особистості, їх вплив на формування естетичної культури особистості. Проблема музичних цінностей та орієнтацій досі не приділялося достатньо уваги. Тож актуальність пропонованого дослідження обумовлена сучасним соціокультурним буттям. Відсутність аргументованої бази вивчення даного аспекту проблеми у вітчизняному соціумі спричинила необхідність його глибшого дослідження та висвітлення.

Теоретичну базу дослідження становлять праці, що торкаються питання ролі та функцій музичного мистецтва в сучасному суспільстві (Б. Асаф'єва, С. Коллінза, Г. Макаренка, С. Павлишин, Н. Харнонкурта та ін.). Концептотворчими для аналізу ціннісного підходу в музиці стали узагальнення Т. Чередниченко, при дослідженні взаємозв'язків музики і особистості визначальними виявились праці Р. Вагнера, Г. Нейгауза, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера.

Метою статті є дослідження впливу музичного мистецтва на формування естетичної культури та факторів сприйняття музичного мистецтва, пов'язаних з особистістю та особистісним смислом.

Естетичний розвиток особистості, високий рівень естетичної культури формує її здатність мислити не за однією чи декількома обмеженими мірками, а за міркою будь-якого виду, здатність розмовляти мовою предмета, виражати своєрідність його сутності. Подібне вміння називають почуттям форми. Воно дозволяє надати предмету творчості структурну гармонійність, досягти функціональної та конструктивної досконалості матеріального об'єкта, допомагає знайти співвіднесеність способу перетворення предмета з його власною мірою. Естетична культура сприяє розвитку в особистості образного мислення, мислення за аналогією та асоціацією, цілісності сприйняття конкретних образів, розвитку фантазії, зорової уяви, інтуїції.

Естетична культура особистості – це ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства. Проте естетична культура є гранню загальних, універсальних людських відносин і тому виступає як міра універсальності та гармонійності особистості. Ні інтелектуальний, ні емоційний розвиток особистості не може бути повним, якщо вона естетично нерозвинена. Естетична культура забарвлює і емоції, і волю, і розум людини вмінням бачити, відчувати та створювати красу. «Естетично розвинена людина ставиться до себе, до природи, до інших не як споглядач, а як людина, що відчуває унікальність та своєрідність іншого. Але парадокс естетичного відношення до дійсності полягає в тому, що суб'єкт безпосередньо переживає свою єдність з

навколишнім світом, який не протистоїть людині у своїй відчуженій об'єктивності, а відкривається як світ людини, споріднений з нею та зрозумілий їй»[6,с.869].

У формуванні естетичної культури мистецтву належить особливе місце: за будь-яким фактом художньої творчості у будь-якому виді мистецтва, за будь-яким яскравим виявом спеціального обдарування художника та музиканта, архітектора та поета, актора та скульптора насправді лежить дещо набагато загальніше, глибше та первинніше – ставлення людини до життя. Не до мистецтва, його цінностей, їх створення та відтворення, а до самої навколишньої дійсності, яка ще не перетворена художньою творчістю, тобто ставлення до дійсності, яка створює саму можливість її естетичного освоєння.

Завдяки особливостям свого впливу на людину (чуттєва безпосередність, емоційна насиченість, спонукальна сила, духовний підйом, почуття насолоди) мистецтво може виконувати дуже важливу функцію виховання та є одним з найважливіших складових частин духовної культури суспільства. Воно задовольняє незліченні людські запити та виконує численні суспільні функції - комунікативну, пізнавальну, виховну, естетичну, компенсаторну та інші. Мистецтво є складовою частиною світу цивілізації і культури, воно продукує різноманітні типи світоглядного ставлення до дійсності, сприяє становленню людини як культурної істоти.

Одним з унікальних факторів формування естетичної культури особистості є музичне мистецтво. Привертає до себе увагу те, що якості, які є формою відображення музичної свідомості (музична потреба, музичне сприймання, емоції і почуття, музичний інтерес, оцінки, судження) знаходять місце у підсистемі “музична діяльність”, де кожна з них набуває функціонального значення. Так, потреби, інтереси, почуття, музичні здібності є суб'єктивними факторами, які стимулюють і визначають музичну діяльність, а сприйняття, оцінка, судження розглядаються як різновиди музично-естетичної діяльності, що характеризують творчі здібності особистості.

Музичне мистецтво за обсягом споживання посідає перше місце у структурі людських художніх уподобань, випереджаючи інші види мистецтв. Музика займає практично весь життєвий простір особистості, адже все наше життя пронизане шумом та різними звуками, вона повсюди супроводжує нас. Музичне мистецтво виступає як самостійний вид або є компонентом багатьох інших синтетичних видів мистецтв, формує середовище, створює унікальні умови людському загалу сприймати прекрасне в житті та мистецтві, допомагає людині стати шляхетною, впливає на всі сторони її психіки — уяву, почуття, думки, волю, здібності. «Виключність музики, — пише український музикознавець Г.Макаренко, - полягає в тому, що вона не є відображенням ідей або ступенів об'єктивації волі, на відміну від інших мистецтв, а є безпосереднім висловлюванням самої волі. ...вона [музика] прямо і безпосередньо сприймає і відтворює саму суть волі, і саме тому сильніше за все діє на нашу індивідуальну волю, тобто почуття, пристрасті й афекти»[4,с.29].

Музична культура - це складна соціальна система, яка включає в себе частину художньої культури даного суспільства і представляє сукупність накопичених суспільством цінностей музичного мистецтва, а також діяльність людей і відповідних установ з виробництва, збереження, розподілу і споживання цих цінностей. Під музичною культурою особистості мається на увазі: по-перше, індивідуальний соціально-художній досвід, що обумовлює виникнення високих музичних потреб, по-друге, властивості особистості, показниками яких є музична розвиненість (любов до музичного мистецтва, емоційний її сприйняття, потреба в різних зразках художньої музики, музична спостережливість) і музична освіченість (володіння способами музичної діяльності, мистецтвознавча знаннями, емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва і життя, «відкритість» до нових музичних напрямків, знань про сучасне мистецтво, а також стійкість музично-естетичних традицій, художній смак, критичне виборче відношення до різноманітним музичним явищ).

Кожна людина від народження має певний рівень розвитку художніх здібностей, що дає їй змогу розуміти мистецтво, відчувати його благородний

вплив, навіть не маючи додаткової підготовки. «Ми всі музикальні. Ми відгукуємося на музику, яка оточує нас із раннього дитинства до глибокої старості. Музика є таким самим засобом спілкування, як і відпочинок. Насолода музичним дійством у спільноті інших людей дає нам можливість розділити радість, що є важливою частиною соціального благополуччя і властиве будь-якому суспільству і будь-якій культурі. Музика – це абсолютний центр нашого існування. Це основний стержень нашої особистості, одна з визначальних рис людськості в цілому»[3,с.5] - зазначає відомий музикознавець С.Коллінз. Зазвичай залучення людини до музичного мистецтва відбувається в дитинстві. Слабка співпричетність може виникнути і при прослуховуванні музичних творів, але справжня, сильна приналежність, пов'язана виключно з першим досвідом музикування на інструментах чи у співі.

Культурологічні дослідження останніх років доводять, що мистецтво, в тому числі і музика, виконують дві різні функції. Як і середні віки, так і сьогодні музика, з одного боку, занурює, вводить людину в реальність, що відповідає її вищим ідеалам (естетичним, релігійним), з другого – дозволяє їй реалізувати свої бажання та енергію. Звичайно, друга функція музики може суперечити першій, але це протиріччя самої особистості та культури. Інша справа, коли музику свідомо використовують з утилітарною метою, причому якраз для пригнічення людини.

Створюючи музичний твір, композитор втілює у ньому певний духовний зміст – сукупність ідей, ціннісних відношень у навколишньому світі. У процесі творення реалій, що належать внутрішньому світу суб'єкта творчості, уявляються, підносяться до конкретно-чуттєвого образу. Завдяки цьому уявленню моменти внутрішнього життя творця об'єктивуються, набуваючи у художньо-образній формі цілісності, завершеності, досконалості у часі, просторі, бутті. У творчості композитор прагне утвердити себе поза своїм «я», виявити свою «самість» для інших, закріпити її у суспільній свідомості, «виразити, об'єктивувати свій внутрішній світ – свої відчуття, суб'єктивні настрої, почуття і уявлення та інше – це означає зробити їх надбанням інших

людей»[2,с.51]. Він опредмечує свою унікальність, внутрішню сутнісну неповторність, тому у процесі творчості зазнає і відчуває насолоду від життєвих виявів, а в результаті знаходить задоволення від усвідомлення того, що його особистість постає як предметна, чуттєво-споглядальна безсумнівна сила.

До художньо-творчих видів діяльності належить і виконавська діяльність музиканта. Діяльність виконавця спрямована на розкриття задуму композитора, створення художнього образу, а інтерпретація твору безпосередньо пов'язана із внутрішнім світом виконавця, його світоглядом, думками, почуттями. Кожний музичний твір можна інтерпретувати, підходячи до нього з різних позицій. Усі авторські вказівки переломлюються в індивідуальній свідомості виконавця та повинні відображати думки, почуття, інтелектуальний рівень самого музиканта.

Відомий піаніст Г.Нейгауз писав, що багатство внутрішнього світу особистості виконавця дозволяє йому знаходити найбільш глибокі й тонкі відтінки авторського задуму[5,с.60]. Не менш важливим є те, щоб музика знаходила внутрішній відгук у виконавця, щоб він був захоплений нею. Інтерпретація музичного твору немислима без активного прояву уяви, фантазії виконавця. Ці елементи є неодмінними атрибутами творчого мислення. Виходячи з вищесказаного, визначається актуальність формування й розвитку творчого мислення музиканта.

Музичне мислення – явище складне й багатокомпонентне. Його називають і «інтелектуальним сприйняттям», і «відображенням людиною музики», і «освоєнням музики». Існує багато підходів до проблеми музичного мислення. До сучасного розуміння даної проблеми підводить концепція Б.Асаф'єва про інтонацію як центральний, базовий елемент музичної мови, і Б.Яворського, творця теорії ладового ритму. Аналізуючи дані концепції, очевидно, що і музикант-виконавець, і слухач повинні оперувати у процесі музичного сприйняття певними системами уявлень про інтонацію, найпростішими виразно-образотворчими засобами, а також іншими засобами, що викликають певні настрої, поетичні спогади, образи, відчуття. На цьому рівні проявляє себе

музично-образне мислення, міра й ступінь розвиненості якого залежать від того, яке місце займає даний аспект у підготовці музиканта. Відповідно до концепції Б.Асаф'єва[2,с.48], інтонація є головним провідником музичної змістовності, музичної думки, а також носієм художньої інформації, емоційного заряду, душевного руху. Однак емоційна реакція на інтонацію, проникнення в її емоційну сутність є вихідним пунктом процесу музичного мислення, але це ще не сам процес мислення. Це лише первинне відчуття, перцептивний відгук. Оскільки мислення бере початок, як правило, від зовнішнього або внутрішнього «поштовху», то відчуття музичної інтонації є свого роду сигналом, імпульсом до будь-яких музично-розумових дій.

У сприйнятті слухачів все упирається у проблему неповторної індивідуальності, оскільки доводиться мати справу з окремими особистостями, і, відповідно, один і той самий жанр, музичний твір може сприйматися різними людьми по-різному. Крім того музика є засобом самовираження особистості, вона слугує бар'єром для відокремлення власного стилю життя від загальновизнаного, допомагає визначити і знайти собі подібних у загальній масі людей.

Слухацька музична діяльність не є пасивно-споглядальним процесом. Результат її залежить від особливостей слухача і є адекватним музичному матеріалу. Інтонаційно-образна природа музики зумовлює як особливий характер її слухового сприйняття, так і специфіку шляхів пізнання її змісту за допомогою інтонаційно-образного осмислення музичної форми як процесу. Відтак процес розуміння музичного матеріалу (який складається з певної кількості музичних звуків) є організацією одиниць вищого порядку, коли відбувається диференціювання, аналіз музичних явищ у відповідних до контексту явищах (музичний мотив, фраза, створення тих чи інших, адекватних чи неадекватних образів тощо) і реалізації зв'язків (гармонічних, інтонаційних, метроритмічних, ладотональних, стильових тощо), які створюють цей контекст.

У музиці виявляється здатність свідомості поєднувати в собі чуттєве, психічне, духовно-споглядальне, розсудливо-інтелектуальне, інтуїтивне,

емпіричне, ігрове, інтонаційно-фізіологічне, тілесно-моторне, фантазійне та інші початку. Музичні переживання, емоції не тотожні емоціям побутовим, первинним. І тому сенс музичного зразка, як художнього творіння, багато в чому сакральний і являє собою іншу реальність. Невипадково багато науковців пов'язують природу музики з природою абсолютного духу.

Справляючи значний вплив на естетичний розвиток особистості, музичне мистецтво формує іншу якість мислення, започатковує розвиток низки загальнокультурних здібностей людини. Насамперед це відображається у якості емоційної культури особистості. Емоція завжди сигналізує про особистісний сенс діяльності для людини. «Музика, перш за все, є шляхом до пізнання величезного і найзмістовнішого світу людських почуттів. Позбавлена свого емоційного змісту, музика перестає бути мистецтвом»[7,с.21], - стверджує видатний російський науковець Б. Теплов. Сучасна музика у різних її видах і жанрах допомагає людині подолати кризу культури та багато проблем, викликаних цією кризою, підготувати і підтримати становлення нової людини.

Таким чином, музично-естетична культура є інтегрованою властивістю особистості, яка характеризує міру засвоєння нею музичних цінностей суспільства, ступінь розвитку її сутнісних сил, що проявляється у власних якостях і результатах музичної діяльності, а також є проявом її творчої діяльності та розкриттям таких унікальних особливостей, якими є творчі здібності. Звідси правомірним можна вважати висновок, що музичне мистецтво та його відправна — музична культура — є своєрідним виразом об'єктивізації та реалізації здатності людини розкривати власне духовно-естетичне ставлення до дійсності в процесі практично-творчої діяльності, а крізь нього становлення власного «Я».

Список використаних джерел

1. Асафьев Б.В. О музыке XX века[Текст] / Б.В.Асафьев; сост., автор примеч. и имен. указ. Т.П.Дмитриева-Мей; ред. и автор предисл. А.Н.Дмитриев. - Л.: Музыка, 1982. - 200с.

2. Джидарьян И.А. Эстетическая потребность / Джидарьян Инна Аршавировна; Отв.ред. Е.В.Шорохова; АН СССР.Ин-т психологии. - М.: Наука, 1976. - 192с.

3. Коллинз С. Классическая музыка от и до (Пространство, наполненное гармонией). – М.: Изд. Торг. дом «Гранд»: Фаир-Пресс, 2001.- 286 с.

4. Макаренко Г. Музыка і філософія: Шопенгауер, Вагнер, Ніцше / Герман Макаренко. – К.: Факт, 2004. – 152 с.

5. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры: записки педагога / Г.Г. Нейгауз. – М.: Музыка, 1987. – 176 с.

6. Основи філософських знань : філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство : підручник / М. І. Горlach, Г. Т. Головченко, І. М. Жиленкова [та ін.]. – К.: ЦУЛ, 2008. – 1028 с.

7. Психология музыки и музыкальных способностей: Хрестоматия / Сост.-ред. А.Е. Тарас. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. - 720 с. – (Библиотека практической психологии).

Кумеда Т.А. Музыкальное искусство как средство формирования эстетической культуры личности

Рассмотрены специфика языка и передачи понятийного содержания музыкального искусства, уникальность его влияния на становление и развитие эстетической культуры личности.

Ключевые слова: музыка, музыкальное искусство, музыкальная культура, эстетическая культура, личность.

Kumeda T.A. The music art as a means of an aesthetic culture of a personality forming.

The language specificity, transfer of the conceptual content of music art, its unique influence on the formation and development of aesthetic culture of the personality are examined.

Keywords: music, music art, music culture, aesthetic culture, personality.